

«Lumina faptei din lumina cuvântului»

LIDIA STĂNILOAE

«*Lumina faptei din lumina cuvântului*»

Împreună cu tatăl meu,
DUMITRU STĂNILOAE

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta: Ioana Dragomirescu Mardare
Tehnoredactor: Doina Elena Podaru
Corector: Maria Nicolau

Tipărit la Printco – Iași

© HUMANITAS, 2005, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Stăniloae, Lidia

„Lumina faptei din lumina cuvântului“:

împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae/Lidia Stăniloae. –

București: Humanitas, 2023

ISBN 978-973-50-8113-3

821.135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

I

Cu satisfacție am aflat că cel puțin două licee din țară poartă numele eminentului om de cultură Onisifor Ghibu. O asemenea inițiativă nu merită decât laude...

Câte institute teologice din România poartă numele Institutului Teologic „Dumitru Stăniloae”. Măcar unul?¹

II

Dumitru Stăniloae, 1903–1993²

La 5 octombrie 1993 a decedat în București, la vârsta de aproape nouăzeci de ani, Marele Bătrân al teologiei ortodoxe din România, profesor Dr. Dumitru Stăniloae.

El este, desigur, considerat drept unul dintre cei mai importanți teologi ortodocși ai prezentului, dar și înnoitorul decisiv al gândirii teologice din Biserica Ortodoxă Română, care a exercitat în același timp o influență hotărâtoare asupra teologiei contemporane a Estului. Semnificația operei sale pentru Biserica sa și pentru ecumenism a fost comparată cu cea a lui Karl Barth pentru protestantism și cu cea a lui Karl Rahner pentru catolicismul contemporan, și nu cred că greșesc

¹ Între timp, Institutul Teologic din Iași a primit acest nume, institut unde el nu a fost nici profesor, nici rector prea multă vreme.

² Fragment din articolul scris de episcopul pensionar Dr. Heinz Joachim Held, președinte al EKD, cu prilejul morții lui Dumitru Stăniloae și publicat în *Ökumenische Rundschau*, aprilie 1994.

dacă adaug că teologia lui Dumitru Stăniloae trebuie încă aprofundată în Biserica Răsăriteană și în ecumenism.

Trebuie că în acest om al Credinței, al Bisericii și al Teologiei a fost ceva deosebit, care cu greu se poate exprima în cuvinte. Cine l-a cunoscut personal mă va înțelege dacă spun că el dădea impresia unei existențe aproape de Dumnezeu, discretă și reținută, dar simțită în mod evident prin puterea ei de iradiere; ceva dintr-o superioritate matură, care nu apasă sau intimidează, ci stimulează și eliberează.

Cu un singur cuvânt el putea depăși obstacole teologice, emoționale sau lingvistice în dialogul Bisericilor noastre; el putea să fie cu totul receptiv față de noi ceilalți și totuși să rămână strict ortodox. Prin aceasta — astfel cred eu — a trezit în noi dorința de a ne deschide tradiției și spiritualității ortodoxe, fără a nega forța proprie a moștenirii noastre reformatoare, ceea ce este un dar rar, dar indispensabil pe drumul unei întâlniri teologice sincere și creatoare a Bisericilor noastre, în mișcarea ecumenică.

El a pledat cu pasiune pentru ca mărturia de viață și suferințe, neînfricată, temerară și gata de jertfă a multor preoți, călugări, profesori și credincioși, a celor care cu ființa și viața lor au stat, au suferit și au murit în slujba credinței și a Bisericii, să nu fie trecută cu vederea, el însuși fiind, ca deținut, un martor ocular al acestora.

III

Introducere¹

— fragment —

Autorul este cel mai influent creator teolog ortodox al contemporaneității. Teologia ortodoxă românească a fost totdeauna o punte spirituală între tradiția ortodoxă greacă și cea rusească. Ea este — datorită limbii și culturii — și o punte între teologia răsăriteană și cea apuseană.

¹ Fragment din Introducerea scrisă de Dr. Jürgen Moltmann la versiunea în limba germană a lucrării lui Dumitru Stăniloae, *Dogmatica ortodoxă (Orthodoxe Dogmatik)*.

Profesorul Dumitru Stăniloae a reușit în opera sa teologică să realizeze în mod strălucit ambele aceste legături. Pe drept a fost numit „teologul panortodox”. Văzut din Occident, se poate adăuga și faptul că el este cu adevărat un „teolog ecumenic”, deși este adânc și ferm înrădăcinat în tradiția proprie. Cine a avut ocazia să-l cunoască și să-l vadă în cercul teologilor și preoților români, este impresionat de unitatea dintre teologie și spiritualitate care i-a format personalitatea. Profesorul Stăniloae nu este numai un om cultivat, ci și un om înțelept și este venerat de mulți ca un „părinte spiritual”. Întâlnirile cu el amintesc de personalități asemănătoare din Vest: de Karl Barth și de Karl Rahner.

IV

Ultimele cuvinte ale Părintelui Dumitru Stăniloae înaintea morții sale¹

...Să ieșim de aici, să ieșim de aici, să ieșim de aici, să ieșim de aici... Scoate-ne de aici, Doamne...

Scoate-ne de aici, nu mai vrem să rămânem aici, nu mai vrem să rămânem aici, nu mai vrem să rămânem aici... Doamne, scoate-ne de aici...

Vorbim despre Tine, Doamne... Vorbim pentru Tine, Doamne... Vorbim pentru Tine, Doamne... Vorbim pentru Tine, Doamne... Vorbim pentru Tine, Doamne...

Plini de har și de adevăr ne sculăm din somn, nu mai suntem în somn...

Maica Domnului, să ieșim de aici...Hai să ne sculăm... Maica Domnului, nu mai vrem să rămânem aici... Maica Domnului, nu mai vrem să rămânem aici... Maica Domnului, nu mai vrem să rămânem aici... Nu mai vrem să rămânem în somn... Până când să rămânem?... Până când să rămânem?... Până când să rămânem?... Nu mai vrem să rămânem aici... Nu mai vrem să rămânem aici...

¹ Am considerat că e necesar să fie republicate, pentru că în tipărirea lor anterioară au existat destule omisiuni și inexactități. Ca de altfel în tot opusculul respectiv.

Plini de har și de adevăr...

...Vai, vai, vai... Vai, vai, vai... Vrem să ne sculăm... Plini de har... Avem și noi haine... Avem haine... Doamne... Plini de har și de adevăr... Plini de har și de voința de a vorbi, și de cuvântul adevărului...

Vorbim despre Tine, Doamne...

...Cu voința... Plini de har și de adevăr... Hai... Hai... Hai... Plini de har și de adevăr... Hai... Hai... Hai... Hai să ne trezim... Hai să ne sculăm... Hai să vorbim... Haide, Doamne... Hai... Hai... Hai... Hai să vorbim... Hai... Haide, Doamne... Hai să vorbim...

Slujba de înmormântare s-a terminat. A prohodit patriarhul cu patru mitropoliți. Pe scară, sus, la intrarea în Palatul patriarhal.

Jos, la picioarele scării, vrând parcă să reamintească încă o dată smerenia și modestia care l-au caracterizat toată viața, sicriul tatei înconjurat de o mare de oameni.

S-au ținut și fireștile cuvântări. Unul dintre vorbitori a spus, nu-mi amintesc bine contextul, că părintele Stăniloae ar fi „trecut în neființă”. Ne-am uitat lung unul la altul. Să fi auzit tata! El care spunea enervat, de câte ori auzea această expresie, că ea contrazice însăși esența creștinismului! Prea Fericitul a vorbit frumos și cu sentiment. Era sincer impresionat, în glasul lui se simțeau lacrimile. A avut câteva cuvinte de condoleanțe și pentru noi doi, familia. De altfel a fost singurul, cu excepția lui Donald Allchin, și dovada lui de compasiune, printre atâtea altele de indiferență, chiar de antipatie, ne-a făcut bine. Curios, erau exact oamenii pe care tata îi ajutase în viață, în carieră și care, pe vremuri, sunau cu oarecare timiditate la ușa noastră. Pe atunci veneau des, aveau mereu nevoie de tata, erau drăguți, zâmbeau politicos. Mai târziu, după ce reușiseră, au uitat și drumul și numărul de telefon.

Marele platou din fața bisericii era înțesat de oameni, o mare de capete care se agita și vuia întruna. Aproape că nu se mai auzea slujba de înmormântare, cuvintele cutremurătoare pe care niciodată nu le înțelegem destul. Era zgomotul de fond al unor ape dezlănțuite, gata să spargă zăgazurile și să măture totul în calea lor.

Sicriul era înconjurat de preoți în odăjdii. Erau mulți, câteva zeci. Veșmintele aurii sclipeau în lumina lumânărilor și

în ochii multora dintre ei luceau lacrimi. Pe câțiva îi cunoșteam, pe cei mai mulți nu. Chiar în fața mea, un preot bătrân, nu știu cum a putut să stea atâta vreme în picioare, aprindea lumânări și le lipea pe marginea interioară a sicriului sau le împlânta în mormanul de flori care îl acoperiseră pe tata. Erau vreo douăzeci și ardeau repede. Bătrânul își plimba degetele de la una la alta, ca pe o claviatură, îndreptându-le, înlocuindu-le pe cele ce se topiseră. Era teribil de concentrat în activitatea care, se vedea, îl pasiona.

Începusem să avem coșmaruri. Lumânările se topeau văzând cu ochii și bătrânul preot nu reușea să le schimbe pe toate la timp. Oricând puteau lua foc florile, pânza, sicriul. Am încercat, împreună cu părintele Mihalcea, parohul din cartierul părinților mei, să-l convingem să renunțe. Ne-a privit fără să ne vadă, nu, de fapt a privit prin noi și și-a continuat activitatea riscantă.

Îl recunoscusem între timp: pe vremuri fusese un foarte duhovnicesc preot la o biserică frumoasă și mare, la care veneau mulți credincioși. Cu vreo două zile înainte de moartea tatei, intrase cu forța în camera de la spital, deși tata nu se mai simțea în putere să primească pe nimeni și ceruse să nu mai vină lume la el. Adusese mai multe persoane, cred că erau peste zece, curioase să-l privească pe Stăniloae pe patul de suferință. Îl rugasem să nu intre. Ne-a îmbrâncit și a intrat. Ultimul dintre ei ne-a explicat: „Eu sunt șoferul.“ Și a trecut pe lângă noi, închizând ușa cu grijă.

Acum se juca cu focul la propriu și la figurat, oferind celor din jur prilejul să stea la pândă și să intervină în caz de pericol. Sunt încredințată că numai Dumnezeu ne-a păzit.

Apoi slujba s-a terminat. Înălții prelați și oaspeții oficiali s-au retras în Palat și porțile s-au închis după ei ca niște porți ale raiului. Noi am rămas jos, în infern. Și când spun infern nu exagerez deloc. În clipa următoare, mulțimea s-a bulucit, valurile au spart zăgazurile și sute, mii de mâini s-au întins spre sicriu. M-am pomenit îmbrâncită, strivită, înăbușită, doborâtă la pământ. M-am gândit o clipă c-or să mă omoare și parcă nici nu-mi părea rău. Am simțit că cineva mă trage în sus de subsuori, de gulerul hainei. Erau Dumitraș și cu prietenul lui, părintele Doru Giosanu, care venise tocmai de

la Câmpulung Moldovenesc pentru a asista la înmormântare. M-au luat fiecare de câte un braț și, luptând împotriva curentului cu toată forța lor de bărbați tineri, m-au tras în sus pe scările Palatului. Cineva mi-a dat un scaun, între timp pe scări nu mai era nimeni și m-am așezat, încercând să-mi recapăt puterile.

Marea de capete se mai rărise. Apăreau locuri goale, luminișuri într-o pădure stranie și fremătătoare. Oamenii fugeau dintr-o parte într-alta. Era o atmosferă de panică, de tensiune, de ceva care se întâmplase și nu trebuia să se întâmple, întocmai ca în acea cumplită zi a cutremurului din martie '77.

Ca din pământ a apărut părintele Nicolae Bordașiu. Era galben la față și parcă îmbătrânise cu mulți ani. Așa îl revăzusem la spital, la tata. Știam că tragedia ultimelor săptămâni îl afectase profund și mi-era cumva milă de el. M-a luat de mână: „Haideți, haideți, au dus sicriul, trebuie să mergem după sicriu.“ Am fi mers, dar nu știam nimic, unde l-au dus, unde îl duc. Se vedea doar mulțimea bulucindu-se pe deal în jos.

Am coborât în mare grabă scările și am început să fugim. De-o mână mă trăgea părintele Nicolae, de cealaltă Dumitraș. Fugeam toți trei, croindu-ne drum prin mulțime, încercând să descoperim luminișurile prin care să ne strecurăm. Văzute de pe scări, păruseră mai multe, mai dese. Părintele Nicolae striga: „Faceți loc, faceți loc să treacă familia! Lăsați să treacă familia!“

Nimeni nu auzea nimic și talazurile se zburciumau când într-o parte, când într-alta, ricoșând în zidurile Palatului, apoi în cele ale Parlamentului, apoi în cele ale bisericii, într-un nonsens absolut.

Am ajuns totuși în dreptul altarului și am început să coborâm dealul. Undeva în față, la vreo câteva sute de metri, am zărit sicriul. Îl purtau pe umeri o mulțime de oameni, de tineri, îl țineau ridicat foarte sus ca pe un trofeu și-l vedeam cum se clatină, pentru că tinerii mergeau repede, aproape fugeau. Parcă se temeau să nu le ia cineva prețioasa povară.

Părintele Nicolae striga mereu: „Faceți loc, faceți loc să treacă familia!“ Trebuie să mărturisesc că am să-i fiu recunoscătoare toată viața. Fără el n-am fi ajuns niciodată la cimitir.

Dumitraș se uita îngrijorat la mine. Eram istovită și picioarele nu mă mai țineau. Mi se făcuse dintr-odată frică, sicriul se clătina amenințător, Doamne numai de nu l-ar scăpa...

Am reușit la un moment dat să ne apropiem, am ajuns chiar să fugim câțiva pași în urma lui. Unii au fost înțelegători și ne-au lăsat să trecem. Apoi au apărut alții care s-au interpus între noi și sicriu. Până jos, la poalele dealului, jocul acesta s-a repetat de câteva ori. Fugeam ca după un ideal de neajuns: când crezi că-l atingi, dispare iarăși. Până la urmă am renunțat. Mulțimea care-și ducea trofeul a ajuns jos, la poalele dealului și am văzut de departe mașina funerară în care-l așezaseră. Alături ședeau persoane necunoscute. Cel puțin, atât cât se putea vedea din afară, de la distanță. S-a mai urcat o tânără femeie, nu știam cine e, n-o văzusem niciodată. Câteva brațe s-au întins și-au tras-o în sus. Apoi mașina s-a pus în mișcare și am simțit o durere și mai sfâșietoare, decât până atunci, dacă asta mai era posibil: ni-l răpiseră definitiv, nici măcar să fim lângă tata pe ultimul drum nu puteam.

Dumitraș m-a privit cu o expresie de duritate și disperare pe care n-am s-o uit niciodată: „Mai bine-l duceam să-l îngropăm la Vlădeni. Numai noi cu părintele și cu oamenii din sat. Dacă nu era și Maie îngropată la Cernica...”

Înmormântările liniștite de la Vlădeni! În frunte mergea un om cu praporul, apoi bărbații satului, preotul, crâșnicul cu cădelnița, cântărețul Perșenea. Șase oameni purtau sicriul și în urma lui venea familia și femeile. Iar la sfârșit de tot, două femei cu desagii cu colaci. Un cortegiu cuminte, frumos și recules. Puteai să plângi, să-ți iei rămas-bun de la cel de care știai că te desparți aici, dar pe care sperai să-l întâlnești iarăși, în altă lume, alta decât cea cunoscută, veșnică, bună, către care te călăuzea înțelepciunea liniștită și dureroasă a despărțirii... La cimitir, preotul lua iertăciunile și cei dragi suspinau și mai tare, dar cu un fel de dulceață a nădejzii în eternitate.

Am început cu înfrigurare să căutăm o mașină care să ne ia și pe noi. Închiriasem două autobuze ca să ducă oamenii la cimitir și, de dimineață, în biserică, părintele Bordașiu ne spusese îngrijorat c-ar mai trebui să închiriem unul. În graba mare îl trimisese pe domnul Mitrofan. Nu aveam destui bani la noi și-l rugasem pe el să ne împrumute până a doua

zi. La noi nu ne gândiserăm. De obicei familia merge lângă sicriu...

Venise într-adevăr și al treilea autobuz. Dar încărcase oamenii și toate trei plecaseră la Cernica. Părintele Nicolae căuta și el un loc într-o mașină, pentru doamna Sava, soția protopopului și sora episcopului Nicolae Popovici al Orăzii. Fuseră, ca și Preasfințitul, foarte legați de părinții mei, și ea și răposatul părinte Sava, un om drept și integru, din acea fericită rasă a preoților noștri de odinioară.

Dumitraș a zărit undeva două microbuze galbene: „Hai, poate ne iau și pe noi!” Am început să fugim spre ele. Apoi s-a oprit brusc: „Nu-s mașini care se duc la cimitir, n-are rost, hai să căutăm altceva!” Ne uitam desperați în jur. Oamenii fugeau care încotro și nu se mai vedea nici un mijloc de locomotie. „Ce facem acum, ce facem acum? Hai să fugim până la Unirea, să găsim un taxi...”

În cele din urmă, Dumitraș l-a văzut pe Sorin Dumitrescu și i-a strigat: „Domnule Sorin, luați-ne și pe noi cu mașina. N-avem cu ce merge la cimitir.”

Sorin Dumitrescu ne-a urcat în microbuzul lui, după ce ne-a privit cu mirare. Bănuiesc că nu mai văzuse la vreo înmormântare familia răposatului făcând autostopul.

Cortegiul se forma de bine de rău și în față erau destule limuzine, vreo zece, douăsprezece, în care se urcau episcopii, preoții.

În microbuz mai erau câteva persoane. Ședeam lângă șofer, în față, și Dumitraș pe bancheta din spate, alături de un călugăr tânăr, care ne-a primit cu multă prietenie: „Vedeți, doamnă”, a spus el, „cât de iubit a fost părintele Dumitru? Și pe dumneavoastră vă iubim foarte mult!” Am început să plâng iarăși. Dumnezeu știe cât de mult aveam nevoie de câteva cuvinte calde și-i mulțumesc și acum.

Șoferul nostru, un bărbat tânăr și inimos, a încercat să se apropie de carul mortuar. Încet, încet, cu multă prudență, pentru că neconținut săreau oameni în fața lui. Nu priveau în jur, fugeau cât puteau ca să se apropie de mașina cea neagră.

Dar ne-am oprit foarte curând și am aflat că se așteptau două mașini de poliție ca să deschidă drumul cortegiului și

să reglementeze circulația. Din când în când venea Sorin Dumitrescu și întreba dacă totul e în ordine. Da, era nespus de liniștit să nu mai simți ațintite asupra ta căutători pieziși.

N-am așteptat mult. Au apărut mașinile Poliției și pot spune că au fost singurele care, în acea zi cumplită, au funcționat eficient. Cu ele în față, s-a pornit. Urmau multe altele, microbuze, mașini mari și mici, unele negre — ale episcopilor și oaspeților oficiali —, altele particulare... Apoi studenții, un șir lung de studenți purtând coroanele și jerbele.

După mașina mortuară, cu ușile deschise, se îngrămădea o coloană foarte numeroasă de oameni, care mergeau la pas, fugeau, ieșeau din rând, încercând să ajungă dricul și să-l atingă cu mâna. Coloana se forma, se destrăma, se forma iarăși, se lungea și se scurta într-un haos desăvârșit. Urmam noi, frânând tot timpul, ca să nu se întâmple o nenorocire. Apoi alte mașini. Nu știu de unde apăruseră!

Ne-am îndreptat spre Universitate. Circulația se oprise și trotuarele erau pline de spectatori. Din sens contrar, pe cealaltă parte a bulevardului, veneau automobile cu farurile aprinse și claxonând. Nu știu cine a avut ideea ca și mașinile cortegiului să claxoneze, astfel că înaintam ca melcul, într-un vacarm de nedescris. Săracul tata! El, care iubea atât de mult liniștea și reculegerea!

Am întrebat cât o să mai mergem astfel și mi s-a răspuns că studenții vor să-l conducă pe profesorul lor până la Universitate. După aceea urma să se pornească în ritm normal.

„Vedeți doamnă?” a reluat călugărul cel tânăr. „Ce v-am spus adineaori? Vedeți cât de mult l-au iubit oamenii pe tatăl dumneavoastră? Și pe dumneavoastră vă iubim la fel și suntem alături de dumneavoastră!”

Drumul a durat mult. Coborât din mașină, Preasfințitul Teofan alerga în sus și în jos, încercând cât de cât să facă ordine. Dar ce putea face? După ce se declanșează, e prea târziu, haosul își creează singur ordinea și legile lui.

Cândva am ajuns la Universitate. După o veșnicie, întreruptă de smuciturile microbuzului. E o adevărată minune că nu a prins sub roți bărbați, femei și copii, care fugeau din toate părțile spre dric. Aduceau o floare sau încercau să

aprinde o lumânare sau să se urce din mers. Sau măcar să atingă sicriul cu mâna. La Universitate cortegiul s-a oprit și unul dintre preoți a citit o ectenie.

Așteptam să plecăm. Dar nu, studenții voiau să meargă mai departe. Cortegiul urma deci să treacă, în aceeași formație, prin Strada Cernica, pe la locuința părinților mei. De acolo trebuia să se plece la cimitir. Era într-adevăr emoționant atașamentul studenților pentru tata. Și când te gândești că el nu mai preda la catedră de atâția ani!

Nu-l avuseseră profesor, dar îl considerau mentorul lor și cred că tata s-ar fi bucurat să vadă această afecțiune a sufletelor tinere, entuziaste și setoase de idealuri. Deci, au înconjurat rondul și, în același ritm, ne-am îndreptat spre piața Rosetti.

De pe trotuare pietonii priveau mirați. Așa ceva nu mai văzuseră. Mai târziu cineva ne-a relatat că un curios a întrebat: „Pe cine îl îngroapă?” La care o florăreasă a răspuns: „Îl îngroapă pe cel mai mare preot.”

Am intrat pe Bulevardul Domniței și apoi pe Calea Moșilor, la stânga. Străzile se îngustaseră și se înainta greu. În sfârșit, ne-am oprit în dreptul casei cu numărul 6 de pe Strada Cernica. Acum ea poartă numele tatei. Sus, la primul etaj, erau ferestrele lor.

Totdeauna, când veneam acolo, o vedeam de jos pe mama, care ne aștepta pe balcon. Ridicam ochii, știind-o sus. Dacă era frig, își lipea nasul de geam și privea cu atenție să ne vadă venind. Când tata nu era cu noi se întorcea la el: „Hai Dumitre, c-au venit copiii!” Și urcam scările câte două, câte trei deodată, spre acele chițimii pline de dragoste și căldură. Acolo, unde simțeam că nu suntem singuri, unde eram ancorați în certitudini, unde aveam pământul ferm sub picioare. Singurul loc unde eram acasă, unde începeam să mă simt iar copil, ocrotită și convinsă că nimic rău nu mi se poate întâmpla.

Acum ferestrele erau închise și perdeaua nu mai tremura sub mâna mamei... Niciodată ca în acele zile, în tot cursul unei vieți care n-a fost defel ușoară, n-am simțit atât de evident că lumea a devenit rece, indiferentă, plină de capcane,